

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ: ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ, ПРОЦЕСИ, ВИКЛИКИ

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2020. – Т. 42. – С. 11-26
DOI: 10.31861/mhpi2020.42.11-26

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2020. – Volume. 42. – pp. 11-26
DOI: 10.31861/mhpi2020.42.11-26

УДК 327(477+71):355

© Walenty Baluk¹

Ukraina w polityce Kanady w kontekście rosyjskiej agresji

Stosunki kanadyjsko-ukraińskie w znacznym stopniu są zdeterminowane przez liczną ukraińską diasporę oraz pozycję międzynarodową Kanady, a także znaczeniem Ukrainy dla bezpieczeństwa europejskiego. Strony podpisały ponad 50 dokumentów regulujących wzajemne relacje, w tym *Umowę o wolnym handlu* (11.07.2016) i *Porozumienie o współpracy w zakresie obrony* (03.04.2017). Stosunki bilateralne między państwami określane są „szczególnym partnerstwem”.

Kanada wspiera reformy demokratyczne i rynkowe na Ukrainie. Wielkość wymiany handlowej i poziom wzajemnych inwestycji pozostawia do życzenia. Władze i społeczeństwo Kanady okazały istotne wsparcie Ukrainie w trakcie rewolucji pomarańczowej oraz rewolucji godności.

Władze w Ottawie potępiły agresję Rosji wobec Ukrainy, przyłączając się do polityki sankcji państw zachodnich. Pomimo zachowawczej postawy w sprawie sprzedaży Ukrainie broni „śmiercionośnej” Ottawa prezentowała twarde stanowisko względem aneksji Krymu i destabilizacji sytuacji na Donbasie. Kanada wspierała Ukrainę przede wszystkim na polu dyplomatycznym, reform gospodarczych i systemu bezpieczeństwa państwa.

Słowa kluczowe: Kanada, Ukraina, Rosja, agresja, aneksja, konflikt międzynarodowy.

Україна в політиці Канади у контексті російської агресії.

Канадсько-українські стосунки мають певні особливості у зв'язку з тим, що у Країні кленового листка, як інколи називають Канаду, значний відсоток громадян має українське походження. Суспільна мобільність канадців українського походження здавна змушує владу усіх рівнів рахуватися з їх поставою.

В цілому, Канада щонайменше після Другої світової війни постійно намагалась підтримати справу незалежності України, тобто виходу її із складу Радянського Союзу, діючи безумовно в рамках міжнародного права. Розпад СРСР сприяв виходу України на міжнародну арену як окремої, незалежної від Росії держави. До речі, першою незалежність визнала Польща, що сталося 2 грудня 1991 року. Того самого дня це учинила і Канада, але на шість годин пізніше.

З того часу минуло 30 років, протягом яких Україна здобула визнання у світі. Поза будь-яким сумнівом, її взаємини з Канадою є суттєвим підпір'ям того визнання. Автором статті підраховано, що обидві держави підписали понад 50 документів, які регулюють їх взаємини. На думку автора, наявність незалежності суверенної України є передусім важливим чинником для європейської безпеки, чому сприяють сучасні канадсько-українські стосунки. Автор статті зауважує, що вони визнаються як *особливе партнерство*. Для прикладу посилається на деякі з них. Зокрема, згадує *Декларацію про особливе партнерство*, підписану ще 1994 року, яку двічі пролонговано – у 2001, 2008 роках.

Загалом, у статті проаналізовано канадсько-українські стосунки від їх започаткування по 2018 рік включно. В ній виділено їх два етапи – до 2014 року і після агресії РФ проти України. Окремо автор виділив основну складову своєї наукової розвідки щодо ставлення Канади до російської агресії проти України протягом усіх років.

¹ Profesor, doktor habilitowany nauk politycznych, Instytut Nauk o Polityce i Administracji, Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie, Polska. E-mail: baluk@wp.pl; <https://orcid.org/0000-0003-3295-4872>.

Положення статті аргументуються відповідними документами канадсько-українського походження. Крім названої Декларації – це *Угода про дружбу та співпрацю між Україною та Канадою*, датована 1994 роком. Документом обидві сторони підтвердили приверженість демократичним цінностям і засадам ринкового господарювання. В ньому також визначено розвиток співпраці у сферах політичній, безпековій, економічній, суспільній та культурній.

Оскільки стаття присвячена двостороннім взаєминам обох держав у надзвичайно скрутних для України умовах, пов'язаних з російською агресією проти неї, то у статті чимало сказано про саму агресію, про допомогу Україні щодо її відбиття, реакцію міжнародної спільноти на неї. Для цього залучено двосторонній документ від 3 квітня 2017 року *Порозуміння про співпрацю в галузі оборони*.

У статті наголошується на підтримці Канадою демократичних і ринкових реформ в Україні. Щоправда, автор звертає увагу на те, що обсяги торгівельних обмінів і рівень взаємних інвестицій наразі залишають бажати кращого. Тим не менше, влада і канадське суспільство надали істотну підтримку Україні під час Помаранчевої революції та Революції гідності.

Влада в Оттаві засудила агресію Росії проти України, приєднуючись до політики санкцій західних країн. Окрім підтримання справи продажу Україні летальної зброї, Оттава чітко висловила проти анексії Росією Криму і дестабілізації ситуації на Донбасі. Передусім Канада підтримує Україну дипломатичними заходами, а також у здійсненні економічних реформ, в посиленні системи державної безпеки.

Ключові слова: Канада, Україна, Росія, агресія, анексія, міжнародний конфлікт.

Ukraine as a Country of Focus for the Government of Canada in the Context of Russia's Aggression

The central thesis of this paper is that Canadian-Ukrainian relations have fostered certain peculiarities due to the fact that in Canada (the Land of Maple Leaf), a hefty percentage of citizens are of the Ukrainian origin. Social mobility of the Canadian Ukrainians is traditionally forcing top-level authorities to have their focus resolve around the Ukrainians' needs and expectations.

Noteworthy, since the World War II, Canada has been a pivotal role in constant efforts to strengthen Ukraine's democracy. While ardently supporting Ukraine's will for gaining its independence, after dissolution of the Soviet Union, Canada's government acted in compliance with the international law. Particularly, the Soviet Union's collapse put Ukraine on the map of the international political landscape and made it known to become independent from the Russian Federation. It should be articulated, Poland was first country to recognize the independence of Ukraine on December 2, 1991. Canada was the second world state to have acknowledged Ukraine to be a sovereign state.

In the 30-year-long-run Ukraine gained worldwide recognition. Undoubtedly, Ukraine-Canada relationship has laid its crucial fundamentals for the global acknowledgment. The author of the article estimates that both countries have signed more than 50 documents, which are handling their relationship. According to the author, sovereign Ukraine is an especially important factor for European security, which is facilitated by the present-day Canada-Ukraine relations. The author of the article emphasizes on Canada-Ukraine relations to be recognized as a *unique and genuine partnership*. To be more precise, the scholar discloses the significant value of the *Joint Declaration on Special Partnership* signed in 1994, which was extended twice - in 2001 and 2008.

Remarkably, the paper analyzes Canadian-Ukrainian relations from the beginning till 2018. It highlights two stages of the relations establishment - before 2014 and after the Russia's aggression against Ukraine. Furthermore, the author stresses on his personal contribution in the scientific research on Canada's policy in terms of Russia's aggression against Ukraine over the years.

Provisions of the article are proved by the relevant Canadian-Ukrainian documents. In addition to the mentioned Declaration, there is an *Agreement on Friendship and Cooperation between Ukraine and Canada*, dated 1994. Document reaffirmed both sides' commitment to the democratic values and the principles of market economy. It also defined development in the political, security, economic, social and cultural areas of Ukraine-Canada relations.

Since the article is devoted to bilateral relations between the two countries in extremely difficult time for Ukraine, related to Russian aggression, article says a lot about the aggression itself, about the

support for Ukraine to overcome it, about the reaction of the world society. To confirm it, author involved a bilateral document *Defence Cooperation Arrangement*, dated April 3, 2017.

The body of the article goes on to emphasize Canada's bolstering democratic and market reforms in Ukraine. However, the author draws attention that the current trade and mutual investments capacity leaves much to be desired. Nevertheless, the Canada government and the pro-Ukrainian Canadians provided significant support to Ukraine during the Orange Revolution and the Revolution of Dignity.

Authorities in Ottawa denounced Russia's aggression against Ukraine by joining the sanctions imposing policy of the Western countries. Ottawa has clearly spoken out against Russia's annexation of Crimea and destabilization in Donbas and supported sale of the lethal weapons to Ukraine. First of all, Canada supports Ukraine through diplomatic policy, as well as in Ukraine's efforts in implementing economic reforms and strengthening the state security system.

Keywords: Canada, Ukraine, Russia, aggression, annexation, international conflict.

Stosunki kanadyjsko-ukraińskie przed 2014 r.

Stosunki kanadyjsko-ukraińskie w znacznym stopniu są zdeterminowane przez obecność w kraju klonowego liścia licznej diaspory ukraińskiej oraz pozycją międzynarodową Kanady. Według spisów ludnościowych z lat 1981 i 1991 w Kanadzie liczba Ukraińców wzrosła z 3,1% do 3,8% ogółu mieszkańców². Dobrze zorganizowana i prężnie działająca ukraińska diaspora włączyła się w rozbudowę stosunków z niepodległą Ukrainą³. Kanada jako członek grupy G-7, NATO, NAFTA i innych organizacji odgrywa ważną rolę w systemie stosunków międzynarodowych, który współtworzyła po zakończeniu II wojny światowej. Kanada wspiera transformację w państwach Europy Środkowej i Wschodniej, wartości demokratyczne i kształtowanie gospodarek rynkowych. Ponadto angażuje się w rozwiązywanie problemów bezpieczeństwa międzynarodowego, uregulowania konfliktów międzynarodowych oraz peacekeeping⁴.

Kanada jako drugie państwo na świecie uznała niepodległość Ukrainy (2 XII 1991), a 27 stycznia 1992 r. państwa nawiązały stosunki dyplomatyczne. W ostatniej dekadzie XX w. między państwami ukształtowały się relacje określane mianem „szczególnego partnerstwa”. Państwa podpisały w Kijowie w 1994 r. *Deklarację o szczególnym partnerstwie*. Następnie dokument dwukrotnie prolongowano w latach 2001 i 2008. Mapa drogowa wzajemnych stosunków zakładała pogłębianie relacji na płaszczyźnie politycznej, ekonomicznej, społecznej, kulturowej i w zakresie bezpieczeństwa⁵. W październiku 1994 r. został podpisany *Traktat o przyjaźni i współpracy między Ukrainą i Kanadą*. Strony porozumienia zadeklarowały wierność wartościom demokratycznym i zasadom gospodarki rynkowej. Ponadto zapowiedziały rozwój współpracy na płaszczyźnie politycznej, bezpieczeństwa, gospodarczej, społecznej i kulturalnej⁶. Tego samego dnia w pakiecie podpisano również umowy o współpracy wojskowej, o wspieraniu i wzajemnej ochronie inwestycji oraz o współpracy ekonomicznej. Ponadto strony uchwały na szczepku rządowym *Memorandum w sprawie kanadyjskiego programu współpracy*⁷.

Strony podpisały ponad 50 różnego rodzaju dokumentów regulujących wzajemne relacje. W ciągu ostatnich kilku lat podpisano dwa bardzo ważne dokumenty: *Umowę o wolnym handlu* (11.07.2016) i *Porozumienie o współpracy w zakresie obrony* (03.04.2017)⁸.

² Трощинський, В., Шевченко, А. (1999), Українці у світі, *Україна кризь віки*, Т. 15, Альтернатива, Київ, с. 72.

³ Богданова, В. (2003), Принцип особливого партнерства і роль діаспори в українсько-канадському співробітництві, *Науковий вісник Дипломатичної академії України*, № 9, с. 74-85.

⁴ Gabryś, M., Marczuk-Karbownik, M., Soroka, T. (2019), *Międzynarodowa pozycja Kanady 2006-2018*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 7-8.

⁵ Canada's International Gateway (2009), *Priorities for Canada-Ukraine Relations (RoadMap)*, https://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/bilateral_relations_bilaterales/canada_ukraine.aspx?lang=eng, dostęp 25.10.2020.

⁶ Верховна Рада України (1995), *Угода про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою*, 15 лютого 1995 р., https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_001#Text, dostęp 21.10.2020.

⁷ Чекаленко, Л.Д. (2006), *Зовнішня політика України*, Либідь, Київ, с. 177.

⁸ Посольство України в Канаді (2012), *Договірні-правова база між Україною та Канадою*, <https://canada.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/117-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju>, dostęp 21.10.2020.

Kanada wspierała Ukrainę w procesie становлення неpodległego państwa na arenie międzynarodowej oraz w okresie przemian ustrojowych. Podczas pierwszego kryzysu krymskiego (1994) premier Kanady w opublikowanym liście stanowczo poparł niepodległość i integralność terytorialną Ukrainy jako ważnego państwa w systemie bezpieczeństwa europejskiego. Władze Kanady popierały interesy Ukrainy w ramach MFW, NATO, G-7, OECD, a także w GATT (WTO)⁹.

Kanada poparła procesy demokratyzacji na Ukrainie w latach 90-ch oraz w okresie rewolucji pomarańczowej. W październiku 1994 r. Ottawa była inicjatorem zorganizowania konferencji międzynarodowej pt. Partnerstwo dla zmian gospodarczych na Ukrainie z udziałem państw grupy G-7, MFW, Banku Światowego i innych instytucji. Ponadto Kanada stale wspiera proces reform ukraińskiego wymiaru sprawiedliwości¹⁰. Przedstawiciele Kanady regularnie odwiedzali Ukrainę w charakterze obserwatorów procesu wyborczego oraz piastowali różnego rodzaju funkcje w ramach misji OBWE na Ukrainie. Bardzo często powyższe zadania ekspertów, obserwatorów oraz przedstawicieli władz kanadyjskich powierzano osobom ukraińskiego pochodzenia. Diaspora odgrywała bardzo ważną rolę w kształtowaniu wzajemnych relacji.

Kanada wsparła kandydaturę Ukrainy w procesie wyboru Rady ONZ ds. Praw Człowieka w 2008 r., a dwa lata później Kijów poparł kandydaturę Kanady do Rady Bezpieczeństwa ONZ. Ukraina wyraziła uznanie dla przygotowanej przez Kanadę Rezolucji ONZ w sprawie łamania praw człowieka w Iranie. W maju 2008 r. odbyła się oficjalna wizyta prezydenta Wiktora Juszczenki do Kanady, zapowiadająca wzmocnienie formuły „szczególnego partnerstwa”¹¹.

Ottawa oraz ukraińska diaspora bardzo szybko zauważyli nieudolność obozu pomarańczowego w reformowaniu kraju oraz realizowaniu strategicznych interesów państwa. Odnotowano także regres w rozwoju demokratycznym Ukrainy po wyborach prezydenckich w 2010 roku¹². Celem monitorowania wyborów parlamentarnych na Ukrainie w 2012 r. Kanada oddelegowała 430 obserwatorów, którzy stwierdzili liczne naruszenia w procesie elekcji ze strony rządzących¹³. Kanada opowiada się za pogłębianiem integracji Ukrainy ze strukturami europejskimi i euroatlantyckimi. Z tego powodu nie podpisanie przez Wiktora Janukowycza umowy stowarzyszeniowej Ukrainy z UE zostało negatywnie odebrane zarówno przez władzę w Ottawie, jak i ukraińską diasporę.

Kanada była jednym z pierwszych państw, które podpisały z Ukrainą w 2002 r. protokół w sprawie WTO. Wymiana handlowa między dwoma państwami nie daje podstaw do twierdzenia o „szczególnym partnerstwie”. W latach 2010-2014 wymiana handlowa plasowała się na poziomie 230-330 mln USD z wyraźnym deficytem po stronie ukraińskiej¹⁴. Kanada nie należy do czołówki państw inwestujących na Ukrainie. Stanem na 2009 r. poziom bezpośrednich inwestycji kanadyjskich wynosił – 116 mln USD¹⁵. Perspektywnym obszarem współpracy jest branża kosmiczna. W 2009 r. zorganizowano Ukraińsko-Kanadyjski Forum Kosmiczny z udziałem 50 ukraińskich i 10 kanadyjskich firm¹⁶. Regularnie odbywały się kanadyjsko-ukraińskie fora gospodarcze. W zorganizowanym w Toronto forum gospodarczym (2012) uczestniczyło ponad 100 firm z Kanady i Ukrainy¹⁷. Kolejne spotkanie biznesmenów miało miejsce we Lwowie w marcu 2014 roku.

Ukraińska diaspora Kanady odgrywa także ważną rolę we współpracy kulturalnej z Ukrainą. Podpisana przez ministrów spraw zagranicznych mapa drogowa wzajemnych relacji przewiduje

⁹ Конон, Н., Скребнева, А. (2016), Українсько-канадські відносини: сучасний стан та перспективи розвитку, *Грані. Політологія*, № 2 (130), с. 27-32.

¹⁰ Сердюк, Н. (2017), Стратегічне партнерство Канади в реформуванні політичних інститутів України. *Політикус*. С. 206-210.

¹¹ Черник, П. (2014), Україна - Канада: стан та перспективи сучасних міждержавних взаємин, *Гілея: науковий вісник*, Вип. 82, с. 453.

¹² Francis, D. (2012), Can Canada Help Restore the Orange Revolution's Brightness?, https://www.huffingtonpost.ca/diane-francis/orange-revolution_b_1334645.html, dostęp 22.10.2020.

¹³ Столяр, О. (2013), Відносини України з США, Канадою та Мексикою, [w:] Перепелиця, Г. *Зовнішня політика України. Стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети*, Київ, с. 257.

¹⁴ Рахман, М.С., Кравченко А.Г. (2018), Аналіз міжнародних торгових відносин між Україною та Канадою, *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*, Вип. 23, с. 18.

¹⁵ Державна підтримка українського експорту (2009), *Прямі іноземні інвестиції з Канади в Україну (Станом на 01.07.2009)*, http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/inf_spiv/can/4147.html, dostęp 24.10.2020.

¹⁶ Перепелиця, Г. (2019), Україна-Канада: становлення та розвиток особливого партнерства, *Міжнародні відносини*, Вип. 2(50), с. 29.

¹⁷ Столяр, О. (2013), Вказ. пр., с. 258.

również rozwój tego obszaru stosunków bilateralnych, opierających się o kontakty międzyludzkie. Ponadto strony deklarowały wpieranie wymiany młodzieżowej oraz na poziomie sektora pozarządowego i społeczeństwa obywatelskiego. Kijów wyraził wdzięczność rządowi Kanady z tytułu uznania Wielkiego Głodu na Ukrainie w latach 1932-1933 za ludobójstwo narodu ukraińskiego¹⁸.

Agresja Rosji wobec Ukrainy w 2014 r.

Autorytarny reżim Władimira Putina obawia się rewolucji kolorowych na obszarze poradzieckim, ponieważ sprzyjają one demokratyzacji państw tego regionu oraz stanowią zagrożenie dla neoimperialnej Rosji. Zatem odpowiedzią W. Putina na rewolucję godności na Ukrainie była interwencja zbrojna w myśl zmodyfikowanej doktryny Breżniewa – ograniczonej suwerenności państw zaliczanych do rosyjskiej strefy wpływów. Rosja dokonała aneksji Krymu z naruszeniem norm prawa międzynarodowego. Analiza działań Federacji Rosyjskiej w lutym i marcu 2014 roku w kontekście definicji agresji (Rezolucja ZO ONZ z 1974 r.) nie pozostawia żadnych wątpliwości, iż mamy do czynienia z agresją prowadzoną pod szyldem wojny hybrydowej. Działania polityczno-militarne Rosji należy zakwalifikować jako inwazję sił zbrojnych jednego państwa na terytorium drugiego państwa oraz czasową okupację umożliwiającą przeprowadzenie tzw. referendum. Następstwem powyższych działań była aneksja półwyspu nie uznana przez społeczność międzynarodową.

27 lutego 2014 r. oddziały specjalne Sił Zbrojnych FR bez znaków rozpoznawczych zajęły budynki Rady Najwyższej i Rządu Autonomicznej Republiki Krym wspierając zamach stanu dokonany przez miejscowych separatystów. W dalszej części operacji na ukraiński półwysep Rosja przerzuciła ze swojego terytorium ok. 5-6 tys. żołnierzy także bez znaków rozpoznawczych, zwanych potocznie „zielonymi ludzikami”¹⁹. Powyższe oddziały wspólnie z jednostkami Floty Czarnomorskiej wykorzystano do blokowania jednostek Sił Zbrojnych Ukrainy w miejscach stacjonowania oraz do przejścia ukraińskich okrętów wojennych²⁰. Operacja militarna Rosji wobec Ukrainy rozpoczęła się 20 lutego, a zgodę na użycie Sił Zbrojnych FR poza granicami państwa prezydent Putin otrzymał dopiero 1 marca 2014 r., co jedynie przypieczętowało trwającą już od kilku dni inwazję. Sytuację Autonomicznej Republiki Krym na początku marca należy rozpatrywać w kontekście Konwencji Genewskiej z 1949 roku jako terytorium okupowane przez Federację Rosyjską. Przeprowadzenie w powyższych warunkach tzw. referendum w sprawie secesji półwyspu, a następnie jego „przyłączenie” do Rosji stanowiło pogwałcenie norm prawa międzynarodowego. Ponadto wyniki tzw. referendum zorganizowanego przez władze okupacyjne z pominięciem standardów demokratycznych zostały przez Rosję sfałszowane. Z tego względu społeczność międzynarodowa nie uznała zarówno jego wyników i aneksji części ukraińskiego terytorium.

Dokonawszy aneksji Krymu strona rosyjska również bezprawnie rozpoczęła budowę Mostu Kerczeńskiego, łączącego okupowany półwysep z terytorium FR. Budowa Mostu Kerczeńskiego przez Federację Rosyjską stanowiła kolejne pogwałcenie norm prawa międzynarodowego. Z tego tytułu wobec firm i osób fizycznych związanych z tą nielegalną inwestycją Ukraina, USA, UE i inne podmioty wprowadziły sankcje²¹. Nielegalne działania Federacji Rosyjskich w Cieśninie Kerczeńskiej były także skierowane na ograniczenie swobody żeglugi w cieśninie oraz na Morzu

¹⁸ Canada's International Gateway (2009), *Priorities for Canada-Ukraine Relations (RoadMap)*, https://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/bilateral_relations_bilaterales/canada_ukraine.aspx?lang=eng, dostęp 25.10.2020.

¹⁹ Dnia 1 X 2016 roku wojskowa prokuratura Ukrainy podała nazwy regularnych jednostek SZ FR, które uczestniczyły w zbrojnej aneksji: 1) 31 brygada desantowo-szturmowa Wojsk Powietrzno-Desantowych, 2) 45 pułk specjalnego przeznaczenia WPD, 3) 98 dywizja powietrzno-desantowa WPD, 4) 76 dywizja desantowo-szturmowa WPD, 5) 18 brygada zmechanizowana, 6) 15 brygada zmechanizowana sił pokojowych FR oraz 7) jednostki 58 armii Południowego Okręgu Wojskowego FR: Гордон (2016), *Военная прокуратура Украины обнародовала список российских подразделений, оккупировавших Крым*, <https://gordonua.com/news/crimea/voennaya-prokuratura-ukrainy-obnarodovala-spisok-rossijskih-podrazdeleniy-okkupirovavshih-krym-152672.html>, dostęp 18.07.2019.

²⁰ Wilk, A. (2014), Rosyjska interwencja wojskowa na Krymie, *Analizy*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-05/rosyjska-interwencja-wojskowa-na-krymie>, dostęp 25.08.2014.

²¹ Короткий, Т., Хендель, Н. (2018), Міжнародно-правовий аналіз ситуації в Азовському морі та Керченській протоці. *Український часопис міжнародного права*, № 3, с. 46-47.

Azowskim. Konsekwencją powyższych działań było zaatakowanie i przejęcie w listopadzie 2018 r. ukraińskich okrętów w Cieśninie Kerczeńskiej przez jednostki pływające Floty Czarnomorskiej i FSB.

Destabilizujące działania Rosji na Donbasie od kwietnia do lipca 2014 r. z wykorzystaniem hybrydowych metod prowadzenia wojny również spotkały się z krytyką oraz polityką sankcji ze strony społeczności międzynarodowej. Działania Rosji zmierzały w kierunku instalowania w południowo-wschodnich regionach Ukrainy wewnętrznego konfliktu niskiej intensywności przy pomocy „ruskiej wiosny”. W sierpniu tegoż roku jednostki Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej zostały wykorzystane do bezpośredniego natarcia wobec struktur siłowych Ukrainy prowadzących operację antyterrorystyczną we wschodnich obwodach państwa²². Powyższe działania SZ Rosji oraz szkolenie, uzbrojenie i przerzut bojowników przez rosyjsko-ukraińską granicę pozwala na zakwalifikowanie polityki Moskwy wobec Ukrainy jako kontynuację agresji. Postępowanie Rosji trafnie zdefiniował minister spraw zagranicznych Polski Jacek Czaputowicz: „Ukraina jest ofiarą trwającej rosyjskiej agresji, której pierwszym aktem była nielegalna aneksja Krymu, następnie wywołanie i podsycanie konfliktu zbrojnego na wschodzie kraju, a najnowszą odsłoną – otwarty atak na ukraińskie okręty zmierzające na Morze Azowskie”²³. W sprawie definiowania rosyjsko-ukraińskiego konfliktu stanowisko Kanady jest zbieżne z pozycją Polski, uznającej Rosję za stronę międzynarodowego konfliktu zbrojnego. Ponadto Rosja sprawuje efektywną kontrolę nad tzw. republikami ludowymi w Doniecku i Ługańsku.

Opisując działania Rosji wobec Ukrainy polscy eksperci Paweł Ochman i Jakub Wojas wskazują na konflikt zbrojny pomiędzy państwami, składający się z dwóch faz (krymskiej i donbaskiej)²⁴. Agresja, okupacja i prawo konfliktów zbrojnych są na gruncie prawa międzynarodowego wyraźnie określone i zdefiniowane. Inny polski badacz Tomasz Lachowski jednoznacznie kwalifikuje działania Rosji wobec Ukrainy na przełomie lutego i marca jako akt agresji. Operacja militarna Kremla na Krymie na podstawie norm prawa międzynarodowego powinna być traktowana jako agresja, natomiast tym działaniom towarzyszyły także elementy wojny hybrydowej. Rosja podejmowała działania dyplomatycznej, gospodarczej i informacyjnej presji wobec Kijowa. Badacz uważa, że mamy do czynienia z międzynarodowym konfliktem zbrojnym, w którym powinny być stosowane normy międzynarodowego prawa publicznego, międzynarodowego prawa humanitarnego i międzynarodowego prawa w zakresie ochrony praw człowieka²⁵.

Według Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża międzynarodowy konflikt zbrojny to spór (sprzeczność) pomiędzy dwoma lub większą liczbą państw rozwiązywany przy użyciu sił zbrojnych, nawet jeśli jedna ze stron zaprzecza jego istnieniu, przy czym czas trwania i liczba ofiar nie mają znaczenia. Na podstawie ww. definicji Amnesty International, Human Rights Watch, rosyjski „Memoriał” i Ukraińska Grupa Helsińska jednoznacznie stwierdzają, że mamy do czynienia z międzynarodowym konfliktem zbrojnym pomiędzy Rosją a Ukrainą, obejmującym Krym i Donbas. Strony konfliktu zbrojnego obliguje międzynarodowe prawo humanitarne, a rozwiązanie konfliktu powinno odbywać się na gruncie prawa międzynarodowego.

Kanada wobec rosyjskiej agresji na Ukrainie w latach 2014-2018

Wspierając reformy demokratyczne w niepodległej Ukrainie rząd kanadyjski nie mógł pozostać obojętny wobec rewolucji godności. Ottawa przychylnie podeszła do zmiany władzy w Kijowie, uznając utworzony w lutym 2014 r. reformatorski rząd Arsenija Jaceniuka. Jednak zdawano sobie sprawę z trudniej sytuacji wewnętrznej i międzynarodowej w jakiej znalazła się Ukraina w związku z rosyjską agresją. Władze Kanady definiują działania Rosji wobec Ukrainy jako inwazję i okupację

²² Перепелиця, Г. (2018), Воєнні аспекти російсько-українського конфлікту, [w:] Дорошко, М., Балюк, В. *Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності*, Київ, с. 109-127.

²³ Minister Czaputowicz w Kijowie o sytuacji bezpieczeństwa na Ukrainie (2018), *Ministerstwo Spraw Zagranicznych*, 01.12.2018, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/minister-czaputowicz-w-kijowie-o-sytuacji-bezpieczenstwa-na-ukrainie>, dostęp 24.10.2020.

²⁴ Ochman, P., Wojas, J. (2015), Współczesne znaczenie aktu wypowiedzenia wojny – uwagi w kontekście konfliktu na wsch, *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*. Nr. 3, s. 87.

²⁵ Lachowski, T. (2018), Prawo międzynarodowe praw człowieka jako instrument przeciwdziałania skutkom poważnego naruszenia prawa międzynarodowego publicznego – analiza wybranych aspektów przypadku agresji Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy (w latach 2014-2018), *Wschodni Rocznik Humanistyczny*. Nr. 4, s. 25-58.

Krymu i obarczają Moskwę odpowiedzialnością za wywołanie konfliktu na Donbasie. Kanada popiera suwerenność i integralność terytorialną Ukrainy w obliczu konfliktu z Rosją. Ponadto Ottawa opowiada się za polityką sankcji wobec Moskwy, mających powstrzymać jej agresywne zapędy oraz konsolidację wysiłków społeczności międzynarodowej na rzecz wspierania reform wzmacniających państwo ukraińskie²⁶.

Kanada znalazła się w gronie inicjatorów rezolucji ZO ONZ w sprawie integralności terytorialnej Ukrainy z 27 marca 2014 r., w której społeczność międzynarodowa nie uznała wyników tzw. referendum na Krymie oraz poparła integralność terytorialną Ukrainy w uznanych międzynarodowo granicach. Premier Kanady wezwał społeczność międzynarodową do odpowiedniej reakcji na anshlus Krymu przez Rosję oraz zapowiedział wprowadzenie sankcji gospodarczych i personalnych wobec rosyjskich i ukraińskich urzędników sprzyjających aneksji²⁷. Sankcje zostały wprowadzone 17 marca w drodze ustawy o specjalnych środkach gospodarczych w odpowiedzi na naruszenie Konstytucji Ukrainy, jej suwerenności i integralności terytorialnej²⁸. W latach 2014-2020 władze Kanady kilkakrotnie poszerzały pakiet sankcji wobec Rosji.

W związku z rosyjską inwazją na Ukrainę premier Kanady zwołał specjalne posiedzenie rządu, deklarując pomoc finansową dla Kijowa, zaproponowano również wysłanie na Ukrainę misji ONZ i OBWE. Ottawa wezwała z Moskwy na konsultacje swojego ambasadora. Na początku marca 2014 r. Kanada wspólnie z pozostałymi członkami grupy G-7 potępiła naruszenie przez Rosję integralności terytorialnej i suwerenności Ukrainy oraz pogwałcenie norm prawa międzynarodowego. Ponadto państwa zawiesiły swój udział w przygotowaniu szczytu grupy G-8 w Soczi²⁹. Reagując na aneksję Krymu rząd kanadyjski podjął w połowie marca 2014 r. decyzję o zawieszeniu wszelkiej współpracy wojskowej z Rosją. Odwołano ćwiczenia wojskowe Vigilant Eagle z udziałem sił powietrznych Kanady, USA i Rosji³⁰. Rząd kanadyjski opowiadał się także za ograniczeniem współpracy na linii NATO-Rosja.

Polityka destabilizacji przez Rosję południowo-wschodnich regionów Ukrainy również znalazła się w polu krytyki władz kanadyjskich. Podobnie sytuacja wyglądała z rosyjską inwazją na Donbasie na przełomie sierpnia i września 2014 roku. W krytycznym dla Ukrainy momencie poszukując wsparcia prezydent Petro Poroszenko we wrześniu złożył wizytę w Kanadzie i USA. Podczas spotkań z premierem rządu kanadyjskiego oraz parlamentarzystami prezydent Ukrainy podziękował władzom w Ottawie za okazane podczas rosyjskiej agresji wsparcie dyplomatyczne oraz przekazaną pomoc humanitarną. Głównym tematem rozmów była kwestia uregulowania rosyjsko-ukraińskiego konfliktu zbrojnego³¹. Rewizyta premiera Justina Trudeau do Kijowa miała miejsce w lipcu 2016 r., w trakcie której strony podpisały porozumienie o strefie wolnego handlu³². Kolejne spotkanie prezydenta Ukrainy i premiera Kandy odbyło się we wrześniu 2017 roku. Strona kanadyjska oświadczyła, iż wspiera proces demokratyzacji państwa ukraińskiego, pełnej implementacji porozumienia o strefie wolnego handlu oraz proces integracji Kijowa z Sojuszem Północnoatlantyckim³³.

Rosja kontynuując agresywne działania w listopadzie 2018 r. zaatakowała ukraińskie okręty w Cieśninie Kerczeńskiej. Minister spraw zagranicznych Kanady Chrystia Freeland wezwała Rosję do

²⁶ Government of Canada (2020), *Canada's engagement in Ukraine*, <https://www.international.gc.ca/world-monde/country-pays/ukraine/reasons.aspx?lang=eng>, dostęp 25.10.2020.

²⁷ CBC (2014), *Crimea crisis: Canada to join U.S., EU with new Russian sanctions*, <https://www.cbc.ca/news/world/crimea-crisis-canada-to-join-u-s-eu-with-new-russian-sanctions-1.2575297>, dostęp 25.10.2020.

²⁸ Government of Canada (2014), *Special Economic Measures (Ukraine) Permit Authorization Order (SOR/2014-61)*, <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/SOR-2014-61/page-1.html>, dostęp 26.10.2020/

²⁹ Government of Canada (2014), *The Government of Canada's response to the situation in Ukraine*, <https://www.canada.ca/en/news/archive/2014/08/government-canada-response-situation-ukraine.html>, dostęp 26.10.2020.

³⁰ Chyla, K. (2015), Wpływ polityki Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy na relacje z Kanadą w odniesieniu do interesów w Arktyce, *Wschodnioznawstwo*, Nr. 1, s. 12.

³¹ Посольство України в Канаді (2014), *16-17 вересня 2014 року Президент України П. О. Порошенко здійснив офіційний візит до Канади*, <https://canada.mfa.gov.ua/news/28037-16-17-veresnya-2014-roku-prezident-ukrajini-poporoshenko-zdiysniv-oficijnij-vizit-do-kanadi>, dostęp 26.10.2020.

³² Радіо Свобода (2016), *Прем'єр Канади прибув до України*, <https://www.radiosvoboda.org/a/27851105.html>, dostęp 27.10.2020.

³³ Українська правда (2017), *Порошенко і Трюдо зробили спільну заяву за підсумками зустрічі*, <https://www.pravda.com.ua/news/2017/09/23/7156069/>, dostęp 27.10.2020.

uwolnienia ukraińskich marynarzy oraz zagwarantowania swobody żeglugi w Cieśninie Kerczeńskiej. Kanada uznała budowę przez Rosję Mostu Kerczeńskiego jako kolejne pogwałcenie norm prawa międzynarodowego oraz integralności terytorialnej Ukrainy. Ponadto minister oświadczyła, że „Kanada zawsze będzie niezłomnym partnerem narodu ukraińskiego i będziemy nadal współpracować z naszymi sojusznikami, aby pociągnąć Rosję do odpowiedzialności za jej niedopuszczalne zachowania”³⁴.

W trudnej dla Ukrainy sytuacji Ottawa w pierwszej kolejności okazała wsparcie polityczne i dyplomatyczne żądając od Rosji wycofania swoich wojsk z ukraińskiego terytorium. Wspierając politykę sankcji wobec Rosji kanadyjski rząd zaangażował się także w okazanie pomocy wojskowej dla Ukrainy. Kanada wsparła szkoleniową misję USA i Wielkiej Brytanii wysyłając na Ukrainę 200 żołnierzy ulokowanych na poligonie w Jaworowie oraz w okolicach Kamieńca Podolskiego. W 2014 r. rząd kanadyjski przekazał Ukrainie pomoc humanitarną na kwotę 4,5 mln USD, w tym hełmy, kamizelki kuloodporne, apteczki i inne środki wyposażenia. Ponadto jesienią tegoż roku przekazano 30 tys. kompletów zimowego ubrania dla żołnierzy. Z kolei w 2019 r. rząd w Ottawie podjął decyzję o przedłużeniu misji szkoleniowej UNIFIER oraz przyznał na realizację tego celu 105 mln USD na okres trzech lat³⁵.

Pomimo wyraźnego wsparcia jakie okazał Ukrainie rząd w Ottawie Kanada długo zwlekała z decyzją przekazania lub sprzedaży broni śmiertelnej. W parlamencie kanadyjskim debatowano nad tą kwestią, ale rząd Stephen Harpera nie zdecydował się na podjęcie takiej decyzji bez porozumienia ze swoimi sojusznikami w ramach NATO. Dopiero kolejny rząd w 2017 r. zezwolił na ewentualny eksport kanadyjskiego uzbrojenia na Ukrainę³⁶.

Kanada jako państwo założycielskie Sojuszu Północnoatlantyckiego z pełnym przekonaniem poparła deklaracje szczytów NATO z Newport (2014), Warszawy (2016) i Brukseli (2017). W *Deklaracji końcowej szczytu NATO w Warszawie* państwa członkowskie wyraziły swoje zaniepokojenie polityką Rosji w zakresie destabilizacji m.in. sytuacji na Ukrainie. Powyższe działania obejmują: „trwającą cały czas nielegalną i nieusprawiedliwioną aneksję Krymu, której nie uznajemy, nie uznamy i o której cofnięcie apelujemy do Rosji; naruszanie suwerennych granic z pomocą siły; celową destabilizację wschodniej Ukrainy; przeprowadzanie ćwiczeń na dużą skalę bez uprzedzenia”. Państwa NATO stanowczo potępiły agresywne działania Rosji wobec Ukrainy oraz wyraziły poparcie dla suwerenności i integralności terytorialnej Ukrainy w uznanych międzynarodowo granicach. „Niezależna, suwerenna i stabilna Ukraina, budująca demokrację i rządy prawa, ma kluczowe znaczenie dla bezpieczeństwa euroatlantyckiego”. Sojusz Północnoatlantycki wspiera proces pokojowego rozwiązania konfliktu rosyjsko-ukraińskiego w oparciu o porozumienia mińskie. Zaapelowano do Rosji o wywiązanie się ze swoich zobowiązań jako sygnatariusza w/w porozumień oraz o przestrzeganie praw człowieka w okupowanym Krymie oraz zaniechania działań skierowanych na militaryzację basenu Morza Czarnego³⁷.

Ottawa popiera proces integracji i członkostwo Kijowa w NATO, dając temu wyraz w trakcie Międzynarodowe Forum Bezpieczeństwa w kanadyjskim Halifax (Halifax International Security Forum). W listopadzie 2017 r. podczas jednego z posiedzeń Jens Stoltenberg oświadczył, że drzwi NATO dla Ukrainy i Gruzji są otwarte. Sekretarz Generalny Sojuszu Północnoatlantyckiego zadeklarował kontynuowanie pomocy dla Kijowa i Tbilisi w implementacji reform sektora obronnego, którą okazują Kanada i inni sojusznicy Aliansu. Wyraźnie podkreślono, że kwestia członkostwa w/w państw w sojuszu jest suwerenną decyzją samych zainteresowanych i członków NATO. Wypowiedź sekretarza generalnego NATO wsparł minister obrony Kanady, który mówił o pomocy i mocnym wsparciu swojego kraju dla Ukrainy w procesie realizacji tego zadania. Minister podkreślił, iż na drodze Kijowa do Sojuszu Północnoatlantyckiego należy rozwiązać problem aneksji Krymu i

³⁴ CBC (2018), *Canada condemns Russian aggression in clash with Ukraine Social Sharing*, <https://www.cbc.ca/news/politics/canada-condemns-russia-experts-divided-1.4921772>, dostęp 28.10.2020.

³⁵ UNN (2019), *Канада виділить понад 100 млн дол. на військову допомогу Україні*, <https://www.unn.com.ua/uk/news/1787828-kanada-vidilit-ponad-100-mln-dol-na-viyskovu-dopomogu-ukrayini>, dostęp 28.10.2020.

³⁶ Gabryś, M., Marczuk-Karbownik, M., Soroka, T. (2019), *op. cit.*, s. 132 i n.

³⁷ *Deklaracja końcowa szczytu NATO w Warszawie* (2016), Bezpieczeństwo Narodowe 2016, nr I-IV, s. 205-242.

destabilizacji Donbasu, a także wdrożenia na Ukrainie reform sektora obronnego³⁸. Konflikt rosyjsko-ukraiński jest stałym tematem rozmów w trakcie corocznych konferencji międzynarodowych w Halifax. Na odbywającym się w 2014 r. forum kanadyjski minister obrony Rob Nicholson wezwał Rosję i Władimira Putina do wycofania się z Ukrainy oraz uznał za niedopuszczalne działania Kremla w zakresie destabilizacji państwa ukraińskiego. Nie ważne, czy droga Ukraińców do wolności zajmie 5, czy 50 lat Kanada będzie zawsze konsekwentnie wspierała naród ukraiński w realizacji jego niezbywalnych praw. Wówczas sprawy ukraińskie były omawiane w dwóch sesjach panelowych: „Ukraine’s Dysfunction, NATO’s Function?” oraz “Red is the New Orange: Ukraine, Russia, and the Future of Eurasian Democracy”³⁹.

Powyższe forum odwiedzali również ukraińscy dygnitarze, uczestnicząc w obradach oraz odbywając szereg ważnych spotkań z politykami kanadyjskimi, amerykańskimi i in. państw. W listopadzie 2017 r. minister spraw zagranicznych Paweł Klimkin zasiadał w gronie prelegentów panelu «zbliżenia z Rosją : Post-Putin Prep», analizującego globalne i regionalne zagrożenia ze strony Kremla. Następnego roku minister również odwiedził Halifax spotykając się z ministrem obrony, zastępcą ministra spraw zagranicznych oraz członkami parlamentu Kanady⁴⁰. Natomiast minister obrony Ukrainy Andrij Zahorodniuk odwiedził Międzynarodowe Forum Bezpieczeństwa w listopadzie 2019 r., gdzie spotkał się ze swoim kolegą z Kanady, zaś tematem rozmów były m.in. rosyjsko-ukraiński konflikt zbrojny oraz kontynuowanie kanadyjskiej pomocy dla Ukrainy w postaci misji szkoleniowej i radców ds. reformy sektora obronnego⁴¹.

pozytywna dynamika relacji ukraińsko-kanadyjskich została utrzymana po wymianie władzy na Ukrainie w 2019 r., o czym świadczą zarówno wspomniana wyżej wizyta ukraińskiego ministra obrony oraz oficjalna wizyta nowego prezydenta. W trakcie spotkania prezydenta Wołodymyra Zeleńskiego w Ottawie z premierem Kanady padły kolejne zapewnienia, że Kanada jest zainteresowana utrzymaniem pomocy wojskowej dla Ukrainy oraz współpracą wojskową na zasadach komercyjnych. Kanada wpisała Ukrainę na listę państw, którym może być sprzedawana broń „śmiercionośna”. Szef rządu także podkreślił, że kanadyjskie firmy już współpracują z ukraińskim sektorem zbrojeniowym przy produkcji amunicji⁴².

Oprócz silnego poparcia politycznego Kanada wsparła także reformy sektora bezpieczeństwa i ukraińskiej gospodarki. W latach 2014-2017 rząd kanadyjski przeznaczył na pomoc dla Ukrainy ponad 700 mln USD, w tym ponad połowę na niskoprocentowane pożyczki celem ustabilizowania gospodarki, ponad 245 mln USD na wsparcie demokracji, praworządności i zrównoważonego rozwoju gospodarczego, 74 mln USD na wzmocnienie systemu bezpieczeństwa i 27 mln USD na pomoc humanitarną⁴³.

W 2019 roku w kanadyjskim Toronto zorganizowano międzynarodową konferencję nt. wsparcia reform na Ukrainie (poprzednie odbyły się w Londynie w 2017 r. i w Kopenhadze w 2018 r.). W pracach konferencji uczestniczyli przedstawiciele ponad 40 państw i 8 organizacji (UE, NATO, OECD, RE, MFW i Banku Światowego). Podczas konferencji wystąpił prezydent Ukrainy

³⁸ Кузьменко, О. (2017), *Генсек НАТО заявив про відкритість Альянсу до членства України*, <https://ukrainian.voanews.com/a/ukaina-nato/4120827.html>, dostęp 25.10.2020.

³⁹ Halifax (2014), *Halifax International Security Forum Releases Draft Topical Agenda*, <https://halifaxtheforum.org/halifax-international-security-forum-releases-draft-topical-agenda-2/>, dostęp 29.10.2020.

⁴⁰ Посольство України в Канаді (2018), *Міністр закордонних справ України Павло Клімкін взяв участь у Галіфакському міжнародному безпековому форумі*, <https://canada.mfa.gov.ua/news/68691-ministr-zakordonnih-sprav-ukrajini-pavlo-klimkin-vzyav-uchasty-u-galifakskomiu-mizhnarodnomu-bezpekovomu-forumi>, dostęp 30.10.2020.

⁴¹ Міністерство оборони України (2019), *Міністри оборони України і Канади під час Міжнародного форуму безпеки у Галіфаксі обговорили напрями двосторонньої співпраці*, <https://www.mil.gov.ua/news/2019/11/23/ministri-oboroni-ukraini-i-kanadi-pid-chas-mizhnarodnogo-forumu-bezpeki-u-galifaksi-obgovorili-napryami-dvostoronnoi-spivpraci/>, dostęp 02.10.2020.

⁴² Сьогодні (2019), *Військова допомога Канади Україні: експерт розповів, про що треба домовлятися*, <https://politics.segodnya.ua/ua/politics/voennaya-pomoshch-kanady-ekspert-rasskazal-o-chem-nado-dogovarivatsya-1294790.html>, dostęp 01.10.2020.

⁴³ Gabryś, M., Marczuk-Karbownik, M., Soroka, T. (2019), *op. cit.*, s. 132 i n.

Wołodymyr Zelenski oraz premier Kanady Justin Trudeau⁴⁴. Powyższe konferencje nie pozwalają społeczności międzynarodowej zapomnieć o kwestii ukraińskiej w kontekście trudnych reform mających na celu wzmocnienie państwa ukraińskiego.

Agresja Rosji wpłynęła negatywnie na ukraińską gospodarkę, co skutkowało m.in. zmniejszeniem wymiany handlowej pomiędzy Ukrainą a Kanadą w 2014 r., natomiast już w 2015 r. państwa zaczęły odrabiać straty osiągając pułap 305 mln USD, zaś rok później zachowując pozytywną dynamikę osiągnęły wysokość 327 mln USD. Na ukraiński eksport przypadło 105 mln USD, zaś na import 267 mln USD⁴⁵. Liczby wyraźnie wskazują na potrzebę zwiększenia przez Ukrainę wymiany handlowej, ale także zbilansowania relacji handlowych z Kanadą. Władze Ukrainy liczą, że realizacja *Umowy o wolnym handlu* pozwoli na współpracę w ramach powiązań międzynarodowych Ukraina-Kanada, Ukraina-UE, Kanada – UE. Strona ukraińska podkreśla, że podpisane porozumienie o wolnym handlu daje możliwość bezcłowego dostępu rodzimym producentom do 98% kanadyjskiego rynku. Według danych Państwowego Komitetu Statystyki Ukrainy w 2019 r. wymiana handlowa między państwami wynosiła 394 mln USD, odnotowując spadek o 28% w porównaniu do roku poprzedniego⁴⁶.

Agresja Rosji niekorzystnie wpłynęła również na klimat inwestycyjny, doprowadzając do odpływu inwestycji. Pod koniec 2014 r. powyższy wskaźnik plasował się na poziomie 79 mln USD, a w 2017 r. 49,6 mln USD. Dopiero w 2018 r. nastąpił nieznaczny wzrost inwestycji kanadyjskich do poziomu 54,6 mln USD⁴⁷. W dalszym ciągu Kanada z jej liczną ukraińską diasporą nie należy do grona czołowych inwestorów zagranicznych. Podstawowym problemem jest wysoki poziom korupcji na Ukrainie oraz nietransparentny system relacji biznesowych.

Polepszeniu klimatu inwestycyjnego ma sprzyjać inicjowany przez rząd Kanady „Kanadyjsko-ukraiński projekt wsparcia handlu i inwestycji na lata 2016-2021” (CUTIS). W ramach współpracy inwestycyjnej w obszarach zasobów naturalnych, infrastruktury, rolnictwa i technologii informacyjnych planowany jest pakiet inwestycyjny na kwotę 1,5 mld USD⁴⁸. Ponadto Kanada planowała realizację projektu inwestycyjnego (1,1 mld USD) w budowę kopalni rudy żelaznej na obszarze złóż Szymanowskich. Z kolei firma Brookfield Asset Management rozważa realizację projektu inwestycyjnego rzędu 160 mln USD w branży IT. Realizacja powyższych planów pozwoli Kanadzie na uplasowanie się w czołówce zagranicznych inwestorów.

Istotnego wsparcia Ukrainie w przeciwdziałaniu rosyjskiej agresji udzieliła również liczna i wpływowa ukraińska diaspora Kanady. Kongres Ukraińsko-Kanadyjski (UCC), jedna z najważniejszych organizacji diaspory, wyraził swoje oburzenie z powodu rosyjskiej agresji wobec Ukrainy, aneksji Krymu oraz rozpętania konfliktu na Donbasie. Kongres poparł aktywizację współpracy kanadyjsko-ukraińskiej, w tym wizytę premiera S. Harpera na Ukrainie oraz podpisanie między państwami umowy o wolnym handlu. Podobną postawę zajął Światowy Kongres Ukraińców (UWC) z siedzibą w Toronto. Rosyjska inwazja na Ukrainę wywołała chęć pomocy Macierzy ze strony ukraińskiej diaspory, regularnie zbierającej środki pomocowe na broń, podstawowe wyposażenie i środki medyczne dla ukraińskiej armii. Na tym polu pomocowym szczególnie aktywnie działa organizacja „Army SOS” mająca swoje siedziby w Toronto i Kijowie⁴⁹. Kanadyjczycy ukraińskiego pochodzenia zebrali na pomoc dla Ukrainy ponad 15 mln USD. W składzie oficjalnych

⁴⁴ Ministerstwo Spraw Zagranicznych (2019), *Minister Jacek Czaputowicz w Kanadzie na konferencji poświęconej Ukrainie*, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/minister-jacek-czaputowicz-w-kanadzie-na-konferencji-poswieconej-ukrainie>, dostęp 02.10.2020.

⁴⁵ Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (2017), *Повідомлення про набрання чинності Угодою про вільну торгівлю між Україною та Канадою*, <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=03129753-af3b-4e13-acf0-f09573b6d39d&title=PovidomlenniaProNabranniaChinnostiUgodoiuProVilnuTorgivliuMizhUkrainoiuTaKanadoiu>, dostęp 02.10.2020.

⁴⁶ Посольство України в Канаді (2020), *Торгівля між Україною та Канадою*, <https://canada.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/94-torgovelyno-jekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju/torgivlya-mizh-ukrayinoju-ta-kanadoju>, dostęp 02.11.2020.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ CUTIS (2019), *Україна – Канада: зерна майбутніх інвестицій*, <https://cutisproject.org/news/cutis-roadshow-business/>, dostęp 03.10.2020.

⁴⁹ MacKinnon, M. (2015), *Bypassing official channels, Canada's Ukrainian diaspora finances and fights a war against Russia*, <https://www.theglobeandmail.com/news/world/ukraine-canadas-unofficial-war/article23208129/>, dostęp 03.10.2020.

delegacji podczas wizyt do Kijowa premiera S. Harpera oraz ministra spraw zagranicznych Johna Bairda znajdowali się przedstawiciele ukraińskiej diaspory⁵⁰. Powyższe pozwala na stwierdzenie, że ukraińska diaspora odegrała ważną rolę w procesie intensyfikacji relacji bilateralnych mi państwami po 2014 r. oraz zwiększenia kanadyjskiej pomocy dla Ukrainy.

Badacze Instytutu Stosunków Międzynarodowych Kijowskiego Uniwersytetu Narodowego Wałerij Kopijka i Wołodmyr Hołowczenko podkreślają brak spójnej postawy Zachodu wobec rosyjskiej agresji na Ukrainie. Pierwsza grupa państw (USA, Kanada i Wielka Brytania) bardziej stanowczo zareagowała na agresywne działania Rosji, proponując wdrożenie przewidzianych w Budapesztańskim memorandum procedur konsultacyjnych. W postawie państw UE badacze wyodrębniają dwa podejścia. Pierwsze - „miękkie”, reprezentowane przez państwa „starej” Europy uwarunkowane troską o zachowanie względnej stabilizacji sytuacji w regionie oraz wspólnych z Rosją interesów gospodarczych. Drugie – „twarde”, reprezentowane przez państwa „nowej” Europy akcentujących w pierwszej kolejności potrzebą zapewnienia bezpieczeństwa w obliczu agresywnej polityki Rosji⁵¹.

Wnioski

Stosunki pomiędzy Kanadą a niepodległą Ukrainą układają się bardzo dobrze w oparciu o formułę „szczególnego partnerstwa”. Strony stworzyły dobrą podstawę traktatową wzajemnej współpracy politycznej, gospodarczej, wojskowej i kulturalnej. Jednak wymiana handlowa pomiędzy państwami oraz wielkość inwestycji pozostawia do życzenia. Utrudnienia we wzajemnej współpracy bardzo często wynikają ze złożonej sytuacji wewnętrznej i międzynarodowej Ukrainy.

Kanada stanowczo potępiła agresję Rosji wobec Ukrainy. Pomimo zachowawczej postawy w sprawie sprzedaży Ukrainie broni „śmiercionośnej” Ottawa prezentowała twarde stanowisko względem aneksji Krymu i destabilizacji sytuacji na Donbasie. Krytykowała Rosję za pogwałcenie prawa międzynarodowego i destabilizację ładu międzynarodowego. Rząd kanadyjski okazał istotne wsparcie dla Ukrainy podczas konfliktu zbrojnego z Rosją, przede wszystkim na polu dyplomatycznym, a także poprzez wspieranie reform gospodarczych i systemu bezpieczeństwa państwa. Na aktywną postawę rządu kanadyjskiego wywierała wpływ liczna i dobrze zorganizowana ukraińska diaspora. Swoje działania Ottawa konsultowała z sojusznikami z NATO, w pierwszej kolejności z USA oraz brała pod uwagę problemy we wzajemnych relacjach z Rosją wynikające ze sporów o Arktykę⁵². Rząd kanadyjski zajął twardą postawę względem rosyjskiej agresji wobec Ukrainy.

Bibliografia

1. Богданова, В. (2003), Принцип особливого партнерства і роль діаспори в українсько-канадському співробітництві, *Науковий вісник Дипломатичної академії України*, № 9, с. 74-85.
2. Верховна Рада України (1995), *Угода про дружбу і співробітництво між Україною і Канадою, 15 лютого 1995 р.*, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_001#Text, dostęp 21.10.2020.
3. Гордон (2016), *Военная прокуратура Украины обнародовала список российских подразделений, оккупировавших Крым*, <https://gordonua.com/news/crimea/voennaya-prokuratura-ukrainy-obnarodovala-spisok-rossijskih-podrazdeleniy-okkupirovavshih-krym-152672.html>, dostęp 18.07.2019.
4. Державна підтримка українського експорту (2009), *Прямі іноземні інвестиції з Канади в Україну (Станом на 01.07.2009)*, http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/inf_spiv/can/4147.html, dostęp 24.10.2020.

⁵⁰ Ноппе, Н.І. (2015), *Konflikt na Ukrainie a diaspora ukraińska w Kanadzie*, „Myśl Polska”, <http://www.mysl-polska.pl/741>, dostęp 06.10.2020.

⁵¹ Копійка, В., Головченко, В. (2018), Реакція міжнародної спільноти на кризу в російсько-українських відносинах, [w:] Дорощко, М., Балюк, В. *Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності*, Київ, с. 181 і н.

⁵² Zob. Wojcieszak, Ł. (2014), Spór o Grzbiet Łomonosowa na tle rosyjskich dążeń o wpływy na obszarze Arktyki, *Wrocławskie Studia Politolologiczne*, Nr. 16, s. 142-155; Łuszczuk, M. (2010), Rozwój sytuacji międzynarodowej w Arktyce a delimitacja obszarów morskich na Oceanie Arktycznym, *Stosunki Międzynarodowe*, T. 42, nr. 3-4, s. 139-153.

5. Конон, Н., Скребнева А. (2016), Українсько-канадські відносини: сучасний стан та перспективи розвитку, *Грані. Політологія*, № 2 (130), с. 27-32.
6. Копійка, В., Головченко, В. (2018), Реакція міжнародної спільноти на кризу в російсько-українських відносинах, [w:] Дорошко, М., Балюк, В. *Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності*, Київ.
7. Короткий, Т., Хендель, Н. (2018), Міжнародно-правовий аналіз ситуації в Азовському морі та Керченській протоці, *Український часопис міжнародного права*, № 3, с. 41-54.
8. Кузьменко, О. (2017), *Генсек НАТО заявив про відкритість Альянсу до членства України*, <https://ukrainian.voanews.com/a/ukaina-nato/4120827.html>, доступ 25.10.2020.
9. Міністерство оборони України (2019), *Міністри оборони України і Канади під час Міжнародного форуму безпеки у Галіфаксі обговорили напрями двосторонньої співпраці*, <https://www.mil.gov.ua/news/2019/11/23/ministri-oboroni-ukraini-i-kanadi-pid-chas-mizhnarodnogo-forumu-bezpeki-u-galifaksi-obgovorili-napryami-dvostoronnoi-spivpraczi/>, доступ 02.10.2020.
10. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (2017), *Повідомлення про набрання чинності Угодою про вільну торгівлю між Україною та Канадою*, <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=03129753-af3b-4e13-acf0-f09573b6d39d&title=PovidomlenniaProNabranniaChinnostiUgodoiuProVilnuTorgivliuMizhUkrainoiuTaKanadoiu>, доступ 02.10.2020.
11. Перепелиця, Г. (2018), Воєнні аспекти російсько-українського конфлікту, [w:] Дорошко, М., Балюк, В. *Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності*, Київ.
12. Перепелиця, Г. (2019), Україна-Канада: становлення та розвиток особливого партнерства, *Міжнародні відносини*, Вип. 2(50), с. 25-30.
13. Посольство України в Канаді (2012), *Договірно-правова база між Україною та Канадою*, <https://canada.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/117-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju>, доступ 21.10.2020.
14. Посольство України в Канаді (2014), *16-17 вересня 2014 року Президент України П. О. Порошенко здійснив офіційний візит до Канади*, <https://canada.mfa.gov.ua/news/28037-16-17-veresnya-2014-roku-prezident-ukrajini-poroshenko-zdijsniv-oficijnij-vizit-do-kanadi>, доступ 26.10.2020.
15. Посольство України в Канаді (2018), *Міністр закордонних справ України Павло Клімкін взяв участь у Галіфакському міжнародному безпековому форумі*, <https://canada.mfa.gov.ua/news/68691-ministr-zakordonnih-sprav-ukrajini-pavlo-klimkin-vzyav-uchastyu-galifaksykomu-mizhnarodnomu-bezpekovomu-forumi>, доступ 30.10.2020.
16. Посольство України в Канаді (2020), *Торгівля між Україною та Канадою*, <https://canada.mfa.gov.ua/spivrobitnictvo/94-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju/torgivlya-mizh-ukrayinoju-ta-kanadoju>, доступ 02.11.2020.
17. Радіо Свобода (2016), *Прем'єр Канади прибув до України*, <https://www.radiosvoboda.org/a/27851105.html>, доступ 27.10.2020.
18. Рахман, М.С., Кравченко А.Г. (2018), Аналіз міжнародних торгових відносин між Україною та Канадою, *Світове господарство і міжнародні економічні відносини*, Вип. 23, с. 17-20.
19. Сердюк, Н. (2017), Стратегічне партнерство Канади в реформуванні політичних інститутів України, *Політикус*, с. 206-210.
20. Столяр, О. (2013), Відносини України з США, Канадою та Мексикою, [w:] Перепелиця, Г. *Зовнішня політика України. Стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети*, Київ.
21. Сьогодні (2019), *Військова допомога Канади Україні: експерт розповів, про що треба домовлятися*, <https://politics.segodnya.ua/ua/politics/voennaya-pomoshch-kanady-ekspert-rasskazalo-chem-nado-dogovarivatsya-1294790.html>, доступ 01.10.2020)
22. Трощинський, В., Шевченко, А. (1999), Українці у світі, *Україна крізь віки*, Альтернатива, Т. 15, Київ.
23. Українська правда (2017), *Порошенко і Трюдо зробили спільну заяву за підсумками зустрічі*, <https://www.pravda.com.ua/news/2017/09/23/7156069/>, доступ 27.10.2020.
24. Чекаленко, Л.Д. (2006), *Зовнішня політика України*, Либідь, Київ.
25. Черник, П. (2014), Україна - Канада: стан та перспективи сучасних міждержавних взаємин, *Гілея: науковий вісник*, Вип. 82, с. 453-458.

26. Canada's International Gateway (2009), *Priorities for Canada-Ukraine Relations (RoadMap)*, https://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/bilateral_relations_bilaterales/canada_ukraine.aspx?lang=eng, dostęp 25.10.2020.
27. CBC (2014), *Crimea crisis: Canada to join U.S., EU with new Russian sanctions*, <https://www.cbc.ca/news/world/cremea-crisis-canada-to-join-u-s-eu-with-new-russian-sanctions-1.2575297>, dostęp 25.10.2020.
28. CBC (2018), *Canada condemns Russian aggression in clash with Ukraine Social Sharing*, <https://www.cbc.ca/news/politics/canada-condemns-russia-experts-divided-1.4921772>, dostęp 28.10.2020.
29. Chyla, K. (2015), Wpływ polityki Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy na relacje z Kanadą w odniesieniu do interesów w Arktyce, *Wschodnioznawstwo*. Nr. 1, s. 11-23.
30. CUTIS (2019), *Україна – Канада: зерна майбутніх інвестицій*, <https://cutisproject.org/news/cutis-roadshow-business/>, dostęp 03.10.2020.
31. *Deklaracja końcowa szczytu NATO w Warszawie* (2016), *Bezpieczeństwo Narodowe* 2016, nr I-IV, s. 205-242.
32. Francis, D. (2012), *Can Canada Help Restore the Orange Revolution's Brightness?*, https://www.huffingtonpost.ca/diane-francis/orange-revolution_b_1334645.html, dostęp 22.10.2020.
33. Gabryś, M., Marczuk-Karbownik, M., Soroka, T. (2019), *Międzynarodowa pozycja Kanady 2006-2018*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
34. Government of Canada (2014), *Special Economic Measures (Ukraine) Permit Authorization Order (SOR/2014-61)*, <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/SOR-2014-61/page-1.html>, dostęp 26.10.2020.
35. Government of Canada (2014), *The Government of Canada's response to the situation in Ukraine*, <https://www.canada.ca/en/news/archive/2014/08/government-canada-response-situation-ukraine.html>, dostęp 26.10.2020.
36. Government of Canada (2020), *Canada's engagement in Ukraine*, <https://www.international.gc.ca/world-monde/country-pays/ukraine/relations.aspx?lang=eng>, dostęp 25.10.2020.
37. Halifax (2014), *Halifax International Security Forum Releases Draft Topical Agenda*, <https://halifaxtheforum.org/halifax-international-security-forum-releases-draft-topical-agenda-2/>, dostęp 29.10.2020.
38. Hoppe, H.J. (2015), *Konflikt na Ukrainie a diaspora ukraińska w Kanadzie*, „Myśl Polska”, <http://www.mysl-polska.pl/741>, dostęp 06.10.2020.
39. Lachowski, T. (2018), *Prawo międzynarodowe praw człowieka jako instrument przeciwdziałania skutkom poważnego naruszenia prawa międzynarodowego publicznego – analiza wybranych aspektów przypadku agresji Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy (w latach 2014-2018)*, *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, Nr. 4, s. 25-58.
40. Łuszczuk, M. (2010), *Rozwój sytuacji międzynarodowej w Arktyce a delimitacja obszarów morskich na Oceanie Arktycznym*, *Stosunki Międzynarodowe*, T. 42, nr. 3-4, s. 139-153.
41. MacKinnon, M. (2015), *Bypassing official channels, Canada's Ukrainian diaspora finances and fights a war against Russia*, <https://www.theglobeandmail.com/news/world/ukraine-canadas-unofficial-war/article23208129/>, dostęp 03.10.2020.
42. Ministerstwo Spraw Zagranicznych (2018), *Minister Czaputowicz w Kijowie o sytuacji bezpieczeństwa na Ukrainie*, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/minister-czaputowicz-w-kijowie-o-sytuacji-bezpieczenstwa-na-ukrainie>, dostęp 24.10.2020.
43. Ministerstwo Spraw Zagranicznych (2019), *Minister Jacek Czaputowicz w Kanadzie na konferencji poświęconej Ukrainie*, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/minister-jacek-czaputowicz-w-kanadzie-na-konferencji-poswieconej-ukrainie>, dostęp 02.10.2020.
44. Orchman, P., Wojas, J. (2015), *Współczesne znaczenie aktu wypowiedzenia wojny – uwagi w kontekście konfliktu na wsch*, *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*, Nr. 3, s. 81-92.
45. UNN (2019), *Канада виділить понад 100 млн дол. на військову допомогу Україні*, <https://www.unn.com.ua/uk/news/1787828-kanada-vidilit-ponad-100-mln-dol-na-viyskovu-dopomogu-ukrayini>, dostęp 28.10.2020.

46. Wilk, A. (2014), *Rosyjska interwencja wojskowa na Krymie, Analizy*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-05/rosyjska-interwencja-wojskowa-na-krymie>, dostęp 25.08.2014.

47. Wojcieszak, Ł. (2014), Spór o Grzbiet Łomonosowa na tle rosyjskich dążeń o wpływy na obszarze Arktyki, *Wrocławskie Studia Politologiczne*. Nr. 16, s. 142-155.

References:

1. Bohdanova, V. (2003), Pryntsyp osoblyvoho partnerstva i rol diaspory v ukrainsko-kanadskomu spivrobotnytstvi, *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*, № 9, s. 74-85.

2. Verkhovna Rada Ukrainy (1995), *Uhoda pro druzhbu i spivrobotnytstvo mizh Ukrainoiu i Kanadoiu, 15 liutoho 1995 r.*, available at : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_001#Text (accessed 21.10.2020).

3. Hordon (2016), *Voiennaia prokuratura Ukrainy obnarodovala spisok rossiiskiykh podrazdielienii, okkupirovavshykh Krym*, available at : <https://gordonua.com/news/crimea/voennaya-prokuratura-ukrainy-obnarodovala-spisok-rossiiskiykh-podrazdeleniy-okkupirovavshih-krym-152672.html> (accessed 18.07.2019).

4. Derzhavna pidtrymka ukrainskoho eksportu (2009), *Priami inozemni investytsii z Kanady v Ukrainu (Stanom na 01.07.2009)*, available at : http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/inf_spiv/can/4147.html (accessed 24.10.2020).

5. Konon, N., Skrebnieva A. (2016), Ukrainsko-kanadski vidnosyny: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku, *Hrani. Politolohiia*, № 2 (130), s. 27-32.

6. Kopiika, V., Holovchenko, V. (2018), Reaktsiia mizhnarodnoi spilnoty na kryzu v rosiisko-ukrainskykh vidnosynakh, [w:] Doroshko, M., Baliuk, V. *Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy pislia Revoliutsii hidnosti*, Kyiv.

7. Korotkyi, T., Khendel, N. (2018), Mizhnarodno-pravovyi analiz sytuatsii v Azovskomu mori ta Kerchenski prototsi, *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava*, № 3, s. 41-54.

8. Kuzmenko, O. (2017), *Hensek NATO zaiavyyv pro vidkrytist Aliansu do chlenstva Ukrainy*, available at : <https://ukrainian.voanews.com/a/ukaina-nato/4120827.html> (accessed 25.10.2020).

9. Ministerstvo oborony Ukrainy (2019), *Ministry oborony Ukrainy i Kanady pid chas Mizhnarodnoho forumu bezpeky u Halifaksi obhovoryly napriamy dvostoronnoi spivpratsi*, available at : <https://www.mil.gov.ua/news/2019/11/23/ministri-oboroni-ukraini-i-kanadi-pid-chas-mizhnarodnoho-forumu-bezpeki-u-galifaksi-obgovorili-napryami-dvostoronnoi-spivpraczi/> (accessed 02.10.2020).

10. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy (2017), *Povidomlennia pro nabrannia chynnosti Uhodoiu pro vilnu torhivliu mizh Ukrainoiu ta Kanadoiu*, available at : <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=03129753-af3b-4e13-acf0-f09573b6d39d&title=PovidomlenniaProNabranniaChinnostiUgodoiuProVilnuTorgivliuMizhUkrainoiuTaKanadoiu> (accessed 02.10.2020).

11. Perepelytsia, H. (2018), Voienni aspekty rosiisko-ukrainskoho konfliktu, [w:] Doroshko, M., Baliuk, V. *Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy pislia Revoliutsii hidnosti*, Kyiv.

12. Perepelytsia, H. (2019), Ukraina-Kanada: stanovlennia ta rozvytok osoblyvoho partnerstva, *Mizhnarodni vidnosyny*, Vyp. 2(50), s. 25-30.

13. Posolstvo Ukrainy v Kanadi (2012), *Dohovirno-pravova baza mizh Ukrainoiu ta Kanadoiu*, available at : <https://canada.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/117-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju> (accessed 21.10.2020).

14. Posolstvo Ukrainy v Kanadi (2014), *16-17 veresnia 2014 roku Prezydent Ukrainy P. O. Poroshenko zdiisnyv ofitsiyni vizyt do Kanady*, available at : <https://canada.mfa.gov.ua/news/28037-16-17-veresnya-2014-roku-prezident-ukrajini-poporoshenko-zdiisnyv-oficijnij-vizit-do-kanadi> (accessed 26.10.2020).

15. Posolstvo Ukrainy v Kanadi (2018), Ministr zakordonnykh sprav Ukrainy Pavlo Klimkin vziav uchast u Halifakskom mizhnarodnomu bezpekovomu forumi, available at : <https://canada.mfa.gov.ua/news/68691-ministr-zakordonnih-sprav-ukrajini-pavlo-klimkin-vzyav-uchasty-u-galifakskomu-mizhnarodnomu-bezpekovomu-forumi> (accessed 30.10.2020).

16. Posolstwo Ukrainy v Kanadi (2020), *Torhivlia mizh Ukrainoiu ta Kanadoiu*, available at : <https://canada.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/94-torgovelyno-jekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-kanadoju/torgivlya-mizh-ukrayinoyu-ta-kanadoyu> (accessed 02.11.2020).
17. Radio Svoboda (2016), *Premier Kanady prybuv do Ukrainy*, available at : <https://www.radiosvoboda.org/a/27851105.html> (accessed 27.10.2020).
18. Rakhman, M.S., Kravchenko A.H. (2018), Analiz mizhnarodnykh torhovykh vidnosyn mizh Ukrainoiu ta Kanadoiu, *Svitove hospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny*, Vyp. 23, s. 17-20.
19. Serdiuk, N. (2017), Stratehichne partnerstvo Kanady v reformuvanni politychnykh instytutiv Ukrainy, *Politykus*, s. 206-210.
20. Stoliar, O. (2013), Vidnosyny Ukrainy z SShA, Kanadoiu ta Meksykoiu, [w:] Perepelytsia, H. *Zovnishnia polityka Ukrainy. Stratehichni otsinky, prohnozy ta priorityty*, Kyiv.
21. Sohodni (2019), *Viiskova dopomoha Kanady Ukraini: ekspert rozpoviv, pro shcho treba domovliatysia*, available at : <https://politics.segodnya.ua/ua/politics/voennaya-pomoshch-kanady-ekspert-rasskazal-o-chem-nado-dogovarivatsya-1294790.html> (accessed 01.10.2020)
22. Troshchynskyyi, V., Shevchenko, A. (1999), *Ukrainci u sviti, Ukraina kriz viky*, Alternatyva, T. 15, Kyiv.
23. *Ukrainska pravda* (2017), *Poroshenko i Triudo zrobyly spilnu zaiavu za pidsumkamy zustrichi*, available at : <https://www.pravda.com.ua/news/2017/09/23/7156069/> (accessed 27.10.2020)
24. Chekalenko, L.D. (2006), *Zovnishnia polityka Ukrainy*, Lybid, Kyiv.
25. Chernyk, P. (2014), *Ukraina - Kanada: stan ta perspektyvy suchasnykh mizhderzhavnykh vzaiemyn, Hileia: naukovyi visnyk*, Vyp. 82, s. 453-458.
26. Canada's International Gateway (2009), *Priorities for Canada-Ukraine Relations (RoadMap)*, available at : https://www.canadainternational.gc.ca/ukraine/bilateral_relations_bilaterales/canada_ukraine.aspx?lang=eng (accessed 25.10.2020).
27. CBC (2014), *Crimea crisis: Canada to join U.S., EU with new Russian sanctions*, available at : <https://www.cbc.ca/news/world/crimea-crisis-canada-to-join-u-s-eu-with-new-russian-sanctions-1.2575297> (accessed 25.10.2020).
28. CBC (2018), *Canada condemns Russian aggression in clash with Ukraine Social Sharing*, available at : <https://www.cbc.ca/news/politics/canada-condemns-russia-experts-divided-1.4921772> (accessed 28.10.2020).
29. Chyla, K. (2015), Wpływ polityki Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy na relacje z Kanadą w odniesieniu do interesów w Arktyce, *Wschodnioznawstwo*. Nr. 1, s. 11-23.
30. CUTIS (2019), *Україна – Канада: зерна майбутніх інвестицій*, available at : <https://cutisproject.org/news/cutis-roadshow-business/> (accessed 03.10.2020).
31. *Deklaracja końcowa szczytu NATO w Warszawie* (2016), *Bezpieczeństwo Narodowe* 2016, nr I-IV, s. 205-242.
32. Francis, D. (2012), *Can Canada Help Restore the Orange Revolution's Brightness?*, available at : https://www.huffingtonpost.ca/diane-francis/orange-revolution_b_1334645.html (accessed 22.10.2020).
33. Gabryś, M., Marczuk-Karbownik, M., Soroka, T. (2019), *Międzynarodowa pozycja Kanady 2006-2018*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
34. Government of Canada (2014), *Special Economic Measures (Ukraine) Permit Authorization Order (SOR/2014-61)*, available at : <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/SOR-2014-61/page-1.html> (accessed 26.10.2020).
35. Government of Canada (2014), *The Government of Canada's response to the situation in Ukraine*, available at : <https://www.canada.ca/en/news/archive/2014/08/government-canada-response-situation-ukraine.html> (accessed 26.10.2020).
36. Government of Canada (2020), *Canada's engagement in Ukraine*, available at : <https://www.international.gc.ca/world-monde/country-pays/ukraine/relations.aspx?lang=eng> (accessed 25.10.2020).
37. Halifax (2014), *Halifax International Security Forum Releases Draft Topical Agenda*, available at : <https://halifaxtheforum.org/halifax-international-security-forum-releases-draft-topical-agenda-2/>, (accessed 29.10.2020).

38. Hoppe, H.J. (2015), *Konflikt na Ukrainie a diaspora ukraińska w Kanadzie*, „Myśl Polska”, available at : <http://www.mysl-polska.pl/741> (accessed 06.10.2020).
39. Lachowski, T. (2018), Prawo międzynarodowe praw człowieka jako instrument przeciwdziałania skutkom poważnego naruszenia prawa międzynarodowego publicznego – analiza wybranych aspektów przypadku agresji Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy (w latach 2014-2018), *Wschodni Rocznik Humanistyczny*, Nr. 4, s. 25-58.
40. Łuszczuk, M. (2010), Rozwój sytuacji międzynarodowej w Arktyce a delimitacja obszarów morskich na Oceanie Arktycznym, *Stosunki Międzynarodowe*, T. 42, nr. 3-4, s. 139-153.
41. MacKinnon, M. (2015), *Bypassing official channels, Canada's Ukrainian diaspora finances and fights a war against Russia*, available at : <https://www.theglobeandmail.com/news/world/ukraine-canadas-unofficial-war/article23208129/> (accessed 03.10.2020).
42. Ministerstwo Spraw Zagranicznych (2018), *Minister Czaputowicz w Kijowie o sytuacji bezpieczeństwa na Ukrainie*, available at : <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/minister-czaputowicz-w-kijowie-o-sytuacji-bezpieczenstwa-na-ukrainie> (accessed 24.10.2020).
43. Ministerstwo Spraw Zagranicznych (2019), *Minister Jacek Czaputowicz w Kanadzie na konferencji poświęconej Ukrainie*, available at : <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/minister-jacek-czaputowicz-w-kanadzie-na-konferencji-poswieconej-ukrainie> (accessed 02.10.2020)
44. Orchman, P., Wojas, J. (2015), Współczesne znaczenie aktu wypowiedzenia wojny – uwagi w kontekście konfliktu na wsch, *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*, Nr. 3, s. 81-92.
45. UNN (2019), *Канада виділить понад 100 млн дол. на військову допомогу Україні*, available at : <https://www.unn.com.ua/uk/news/1787828-kanada-vidilit-ponad-100-mln-dol-na-viyskovu-dopomogu-ukrayini>, (accessed 28.10.2020).
46. Wilk, A. (2014), *Rosyjska interwencja wojskowa na Krymie, Analizy*, available at : <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2014-03-05/rosyjska-interwencja-wojskowa-na-krymie> (accessed 25.08.2014).
47. Wojcieszak, Ł. (2014), Spór o Grzbiet Łomonosowa na tle rosyjskich dążeń o wpływy na obszarze Arktyki, *Wrocławskie Studia Politologiczne*. Nr. 16, s. 142-155.